

KIRJA-ARVIOT

ERKKI HUHTAMON MAGNUM OPUS

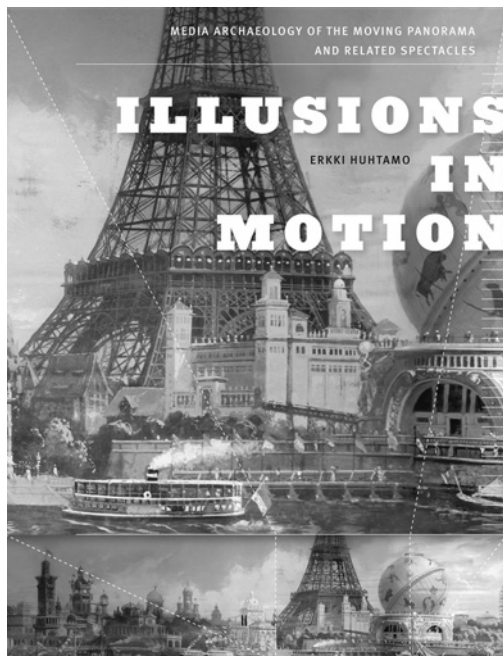
Erkki Huhtamo (2013): Illusions in Motion. Media Archaeology of the Moving Panorama and Related Spectacles. Cambridge (Massachusetts), London (England): The MIT Press. 438 s.

Erkki Huhtamo on väitöskirjassaan *The Roll Medium* (2008) ja siitä ratkaisevasti laajennetussa teoksessaan *Illusions in Motion* raivannut uutta uraa ja pelastanut tietoisuuteen 1800-luvun huomattavan audiovisuaalisen kulttuurin ilmiön, liikkuvan panoraaman. Se on aikaisemmassa tutkimuksessa sivuutettu vain ohimennen, ja jopa Laurent Mannonin ja Charles Musserin kaltaiset auktoriteetit eivät ole perusteoksissaan maininneet sitä lainkaan.

Vaikka ehkä tuhansia liikkuvia panoraamoja maalattiin, vain muutama kymmenen on säilynyt, ja kankaat ovat yleensä niin hauraita, ettei niitä voi enää esittää. Niinpä tutkijan täytyy mobilisoida mielikuvituksen etsiessään lähteitä – ilmoituksia, julisteita, ohjelmia, arvioita, lehtikuvia, karikatyyrejä, parodioita, miniversioita ja oheistavaroita. Vielä edelleenkin tehdään myös arrelöytöjä, joista voidaan dokumentoida liikkuvana panoraamaan tarvittun operaation osatekijöitä.

Huhtamo kytkee liikkuvan panoraaman kuvataiteen, esittävän taiteen ja mediakulttuurin suureen linjaan. Panoraama (liikkuvan yleisön tarkastelema liikkumaton jättikuva rotundassa), välimuoto peristreefinen panoraama (jossa rajallinen määrä kuvia vaihtuu hitaasti), *Eidophusikon* (eliittiyleisön laadukas multim mediaspektaakkeli) ja diorama (kaksi liikkumatonta upeaa jättikuvaa, joissa on hienostuneita valotehosteita) olivat ilmiön edeltäjiä.

Liikkuvassa panoraamassa yleisö istuu liikkumattomana katsomossa, ja edessä on pitkän elokuvan mittainen runsas ja mahtava näytös vaihtuvia kuvia, joita sitoo toisiinsa usein karismaattinen tähtijuontaja. Maalaukset on tehty nopeasti temperavärillä, jota suosivat lavastemaalarit ja tivolitaiteilijat.

Liikkuvia panoraamoja esitettiin suosituilla kiertueilla, ja yleisömäärät olivat suuria.

Liikkuvan panoraaman show-miehistä legendaarisin oli britti Albert Smith. Häntä oli edeltänyt amerikkalaisuuttaan alleviivannut John Banvard. Parodisteista maineikkain oli Artemus Ward. Suosittuja aiheita olivat tutkimusretket, Lännen valloitus, nousu Mont Blancille ja Yhdysvaltain sisällissota.

Liikkuvan panoraaman huippuaikaa oli 1850-luku, jolloin puhuttiin ”panoramamaniaa”. Samalla vuosikymmenellä alkoi myös taikalyhtyjen (*laterna magica*) viimeinen nousukausi. Kalkkivalo (*limelight*) mahdollisti kirkaamman kuvan. Valokuvaus tarjosi uuden valttikortin heijastetulle kuvalle. Lisäksi käyttöön otettiin uusi ilmaisukeino, *dissolving views*, jonka Sven Hirn suomentaa utukuviksi ja joka on vastaava asia kuin elokuvassa ristikuva; tässä se toteutettiin kaksi- ja kolmilinssisillä taikalyhdyillä. Taikalyhtyala sopeutui kulttuurin mekaaniseen reproduktioon, kun taas liikkuva panoraama oli kiinni ainutkertaisessa artesaaniluonteudessaan. Kilpailua kiristivät myös muut visuaaliset keksinnöt kuten Pepperin aaveet, jotka toteutettiin loistavilla heijastustrikeillä. Vielä Pariisin maailmannäyttelyssä vuonna

1900 panoraamat kohosivat uusiin huippusaavutuksiin, kun niitä yhdistettiin liikennevälineisiin – junaan, laivaan ja ilmapalloon.

Huhtamo arvioi, että liikkuvat panoraamat jäivät alakynteen ja unohtuiksi siksi, että elokuva syrjäytti ja korvasi ne, kun taas liikkumaton panoraama säilytti identiteettinsä. Liikkumattomat ja liikkuvat panoraamat jättivät pysyvän jäljen kulttuurin diskurssiin. Niitä kommentoivat kirjailijat Dickens, Twain, Hawthorne ja Joyce; Dickens loi media-addiktin muotokuvan jo vuonna 1850. Jotkut tutkijat, myös Walter Benjamin, ovat korostaneet panoraaman vaikutusta kirjallisuuteen voimakkaasti, mutta Huhtamo omaksuu varauksellisemman kannan.

Panoraama kielikuvana oli syvälinen ja tarttuva. Evoluutiota verrattiin panoraamaan. Jumalaa kuvattiin show-miehenä, joka esittelee meille huikean panoraaman. Paholainen ei jäänyt pekkaa pahemmaksi yrittäessään houkutella Jeesusta puolelleen omilla panoraamoillaan. 1800-luvun lopussa suosituksi tulleet meediat pystyivät katsomaan ikuisuuden panoraamaan. Elämä itsessään nähtiin liikkuvana panoraamana. Kuolemanrajakokemusta verrattiin nopeutettuun liikkuvaan panoraamaan, kunnes nopeutettu elokuva tuli korvaavaksi kielikuvaksi. Liikkumaton panoraama oli speaktaakelin, liikkuva panoraama puolestaan tarinankerronnan väline, jossa elävän tähtikertojan juontava rooli oli keskeinen.

Teoreetikoista ja mediatutkijoista Huhtamo ottaa välimatkaa Michel Foucault'hon, Friedrich Kittleriin ja Jonathan Craryyn, jotka hänen nähdäkseen käsittelevät meneisyyttä lähinnä kanvaasina, johon voi heijastaa nykypäivästä johdettuja teoreettisia muotoiluja. Huhtamo on tutkimuksessaan viileä empiristi, jota kiinnostaa tutkia liikkuvaa panoraamaa oman aikakautensa kompleksisena ja ristiriitaisena ilmiönä. Hän kytkee ilmiön kasvavan visuaalisuuden, mobiilisuuden, urbaanisuuden ja globaalisuuden yhteysverkostoon ja ennen muuta mediakulttuurin kehitykseen. Oliko liikkuva panoraama myös osa speaktaakeliyhteiskunnan kehitystä Guy Debordin tarkoittamassa mielessä? Huhtamon mielestä se oli avoimempi ja keskustelelevampi ilmiö.

Vakavinta on leikki, sanoi Platon. Niin on Huhtamollekkin. Kirjan innoittuneessa kuvituksessa ovat mukana myös kotikatsomon mini- ja lelupanoraamat, jossa "esittäjän ja katsojan suhteet vaihtelevat". "Laitteen muuttuessa pienemmäksi ihminen kasvoi suuremmaksi", Huhtamo tuumaa.

Kuvataiteen klassisessa estetiikassa oli ollut arvosijalla Lessingin näkemys ratkaisevasta hetkestä: mestarillinen maalaus ja veistos, sittemmin myös valokuva, vangitse tilanteen, joka heijastaa koko tarinaa monitasoisesti tai monimielisesti. Mutta aina oli ollut myös toinen periaate, jatkuvan metodin linja: egyptiläisissä kuolleiden kirjoissa, Trajanuksen pylväässä, jaavalaisissa *wayang beber* -kuvarullissa ja moritaattilaulajien kuvasarjoissa. Tätä metodia ilmentävät nyttemmin sarjakuva, elokuva, televisio ja tietoverkon kuvavirta. Erkki Huhtamo on *magnnum opuksessaan* kytkenyt tähän kehityslinjaan huomattavan esielokuvallisen taiteen ja median muodon, liikkuvan panoraaman, merkittävämpänä kuin on yleisesti tiedetty.

Sven Hirn (1925–2013) oli kulttuurintutkija, jolle olemme kaikki kiittolisuudenvelassa, ja on kaunis yhteensattuma, että Hirnin kuolinvuonna ilmestyi kaksi suomalaisen tutkijan teosta, jotka ovat Hirnin henkisiä ja veroisia: Outi Hupaniitun väitöskirja ja Huhtamon suurteos.

Hirnin *Kuvat kulkevat* (1981) palauttaa mieleen, miten Suomessa tunnettiin *panoptikon*, *theatrum mundi*, taikalyhdyt, utukuvat (*dissolving views*) ja Pepperin aaveet. Aito panoraama ja dioraama eivät Hirnin mukaan tulleet koskaan Suomeen, ei myöskään *Eidophusikon*. Sen sijaan liikkuva panoraama tuli Suomeen viimeistään vuodesta 1860 lähtien, usein nimellä *cycloraama*, aluksi laadukkaina esityksinä, sitten halpoina markkinahuveina. Pietarissa vuonna 1887 esitetty korkeatasoinen liikkuva matkapanoraama alkoi Suomen asemalta ja eteni Suomen kautta Tallinnaan ja niin edespäin.

Sekä Hirn että Huhtamo toteavat kuvallisten esitysten kymmeniin esitysformaatteihin liittyvän nimikirjavuuden ja -sekaannuksen ja ovat nähneet paljon vaivaa niiden todellisen luonteen selvittämiseksi.

Erkki Huhtamo on UCLA:n professori, joka on saanut kirjansa julki The MIT

Pressiltä. Se on media-arkeologilta mah-
tava saavutus. Huhtamo on ollut aina
kiinnostunut mediakulttuurista koko laa-
juudessaan, fantasmagoriasta Batmaniin,
Godardista virtuaalitodellisuuteen. Hän
julistaa kiitollisuuttaan Google Booksille,
jonka sanahakutoiminnan ansiosta valtava
määrä hedelmällistä aineistoa on noussut
tutkijan haaviin. Internet-avusteisuudestaan
huolimatta *Illusions in Motion* on perinteinen
kovakantinen kirja, rakkaudella viimeistely,
runsaalla huolitellulla viiteapparaatilla va-
rusteltu ja rikkaasti kuvitettu. Sitä ei tekisi
mieli kuvitella eikä käsitellä sähköisessä
muodossa.

Antti Alanen